

PAIDEIA

Starogrčka odgojno-obrazovna forma

Marko Pranjić

Hrvatski studiji, Zagreb
mpranjic@hrstud.hr

Primljeno: 27. svibnja 2009.

U povijesnom naslijeđu postoje vrijednosti koje trajno čuvaju svoju svježinu, snagu, ljepotu i duboki humanistički smisao usprkos njihovoj dugovjekoju protegnutosti kroz povijest. Proučavanje i poznavanje čovjekovih stvaralačkih napora pokazalo je da je zakon sveopćeg napretka imanentno vezan za potrebu sve veće i sve dublje spoznaje čovjekova mjesta u svijetu i odraza svijeta na njega. Grčka antička kultura ili paideia potvrđuje osnovanost tih premisa i svojim gotovo neiscrpnim sadržajem otkriva opći i neprolazni značaj svega onoga što je stvorio grčki duh u umjetnosti, književnosti, znanosti, filozofiji, pedagogiji, pravu, etici itd. U najširem smislu riječi, grčka kultura već vjekovima privlači pozornost kako stručnjaka tako i amatera. Proučavanje i tumačenje njenog sadržaja postalo je predmet zanimanja cijelog niza znanstvenih disciplina, gotovo svakog iole obrazovanoga čovjeka. Tako ni zapadnoeuropska pedagogija koja vidi svoje početke u antici, naročito onoj grčkoj i rimskoj, nije mogla u tom smislu stajati po strani, nego se poput drugih znanosti i ona počela vraćati svojim izvorima i svojim korijenima.

Ključne riječi: Homer, paideia, formiranje, odgoj, ideja, lik

Paideia – παιδεία (Aeschylus, 2003, 18; Aristophanes, 2000, 961; Platon, 1999, 107d, 1979, 55d),¹ odnosno odgoj i obrazovanje grčkog

---

¹ Eshil (525–426) navodi ovaj termin u smislu ‘dići na noge’ (dijete), ‘podići’ (dijete), odnosno ‘odgajati’ (dijete), dok ga Aristofan (450–385) koristi u smislu ‘vježbanja’ i ‘poučavanja’, za razliku od τροφή kao ‘othranjivanja’, ‘njegovanja’, koje isto tako pripada području skrbi oko djeteta. Kod Platona (428–348) pak nailazimo na izraz παιδεία και τροφή gdje se objedinjuje oba prije spomenuta sadržaja kako bi se naznačilo kako su oba važna za ljudski rast.

čovjeka,² zapravo je njegova povijest življena u konkretnom okruženju a kojoj je bila zajamčena budućnost stabilnom i trajnom formom kao izrazom najplemenitijeg ljudskog htijenja naspram neumoljive sudbine. To se kroz povijest iskristaliziralo kao želja i mogućnost »formiranja višeg čovjeka« (Jaeger, 1989, 5), čineći na taj način odgojnu misao vrlo reprezentativnim smislom čovječjeg nastojanja kao i opravdanjem za postojanjem ljudske zajednice u smislu odgojnog okruženja svake individue. Drugim riječima, *paideija* je postala najeminentniji izraz za čovjekovo stvaralaštvo, mentalnu kulturu (Platon, 2008, 327d; 2000, 376e; 2004a, 470e), preko koje su starodrevni Grci ostalim narodima, posebno onim zapadnoeuropskim, predali svoje duhovno stvaralaštvo u naslijeđe pa otuda i Jaegerova tvrdnja da »bez grčke kulturne ideje ne bi postojala ‘antika’ kao povijesno jedinstvo a ni zapadni ‘kulturni svijet’« (Jaeger, 1989, 6).

Ono po čemu su u svjetskoj povijesti Grci postali prepoznatljivi kao odgajatelji njihovo je shvaćanje i prihvaćanje pojedinca unutar ljudske zajednice, branjenjem njegove autonomije naspram posezanja vlastodržaca kako bi zagospodarili ljudskim slobodama³ čemu se kasnije usprotivilo i kršćanstvo prihvaćajući grčku ideju individualnosti kao veoma blisku Bogočovjekovu spasonosnom nagovještaju. Živahnost grčkog čovjeka, njegova pokretnost i unutrašnja sloboda kao obilježja duha tog svijeta bili su ljudska osnova iz koje je izrasla spoznaja objektivnih općih i općevažećih normi i zakona utkanih u stvari i pojave⁴ što su čovjeku u konačnici omogućili sigurnost mišljenja i djelovanja. Takvo je motrenje u povijesti poznato kao *organsko*⁵ budući da pojedinca tre-

² *Paideia* je vrlo omiljen termin Werneru Jaegeru, vrsnom poznavatelju grčkog starijarstva i jednom od najvećih klasičnih filologa dvadesetog stoljeća. Stavio ga je i u naslov svog epohalnog djela po kojem se proslavio u cijelom svijetu, a u podnaslov kao neku vrstu prijevoda samog naslova: »die Formung des griechischen Menschen« što bi se na hrvatski moglo prevesti kao formiranje, odnosno odgoj i obrazovanje grčkog čovjeka.

³ To pak ne znači da društvena zajednica kao cjelina, odnosno država kao oblik organizacije građana, nije imala svoju težinu u grčkom promišljanju. Naprotiv! Bit će to posebno razvidno iz djela autora koji će se nadahnjivati na Homerovoj misli, a i mnogih drugih koji će uslijediti poslije njega.

⁴ Upravo će to biti »predmetom promišljanja« pojedinih filozofa pa i cijelih filozofskih škola koje će ići od raspona »atomizma-materijalizma« pa sve do najspekulativnijih razina.

⁵ Takav su naziv, uostalom, neki izdavači dali Aristotelovim logičkim spisima u filozofiji, a riječ je zapravo o oruđima, sredstvima (ὄργανον) logičkog razmišljanja. Aristotelov *Organon* obuhvaća sljedeće spise: »Kategorije«, »O tumačenju«, »Prva analitika«, »Druga analitika«, »Topika«, »O sofistickim pobijanjima«. Ona su najbolji i logički uvod u Aristotelovu filozofiju.

tira dijelom cjeline. Uz to je grčki način viđenja i *estetski* jer se zasniva na unošenju ideja u svijet umjetničkog oblikovanja bilo ono govorno, slikovno, literarno, graditeljsko itd., gdje zapravo vladaju slične norme kako bi se došlo do željenog i uzvišenog cilja. To vrijedi i za filozofiju koja nudi »jasan pogled na red koji traje a koji leži u temelju svega što se događa i mijenja u prirodi i ljudskom svijetu« (Jaeger, 1989, 11).

I grčko shvaćanje odgoja zasniva se na jasnoj svijesti prirodnih načela ljudskog života i skrivenih zakona u pojavama i stvarima oko čega treba angažirati čovjekove tjelesne i duševne moći kako bi se došlo do onog što je presudno za odgoj (Jaeger, 1925, 13), naime, do unaprijed zadanih zakonitosti koje, nakon što ih odgajatelj otkrije kao praslike, ideale, ideje,⁶ mu omogućuju da po njima oblikuje odgajanje kao što lončar oblikuje glinu u zamišljenu posudu, a kipar svoj kamen u kip pred kojim se ostaje bez daha. Tako je odgoj istovremeno filozofija i umijeće, a bavljenje njim najuzvišenije umjetničko djelo koje ima za cilj, uz odgajaničkovu suradnju kao slobodna arbitra,⁷ uzdići ga do njegove idealne slike. Na taj način kod Grka se, možda sramežljivo, ali ipak dovoljno jasno, pojavila ideja da odgoj nije tek puko usvajanje tradicije i običaja, nego i ljudska djelatnost nad kojom se treba zauzetije razmišljati kako bi se umaklo pukom provođenju zakona, zapovijedi, propisa i zabrana. Ovakvo shvaćanje odgoja u mnogočemu se preklapa s onim što se po prvi put pojavljuje kod Sofokla (Sophocles, 2001, 148) kao *πλάσσω*, odnosno u atičkom dijalektu *πλάττω* u smislu formiranja, odnosno oblikovanja, tj. kod Platona (Platon, 2000, 377b, 420c; 2003, 671 E) kao novi termin koji se na ovaj ili onaj način tiče odgojne djelatnosti. Evo tih Platonovih tekstova:

»Znaš dakle, da je u svakom poslu glavno početak, osobito za sve mlado i nježno? Jer tada se najviše *stvara i utiskuje lik*, koji im se hoće dati.« (Platon, 2000, 377b)

»Odgajateljice i majke ćemo nagovarati, da djeci govore odobrene priče i da mnogo više *oblikuju* pričama njihove duše, nego rukama njihova tijela /.../« (Platon, 2000, 377c)

⁶ Taj je koncept najbolje predočen i argumentiran u Platonovu »svijetu ideja« unutar kojeg je pojavi svijet tek odraz svijeta ideja. I duša svakog čovjeka je prije egzistirala u svijetu ideja i ponovno će se u nj vratiti.

⁷ Nije u svim grčkim epohama osoba bila tretirana tako. Ima vremena i mjesta kad je bilo sasvim suprotno, primjerice, u nekim spartanskim »pedagoškim zahvatima«. Individualniji koncept odgoja rašireniji je u stoljećima koja slijede poslije Sokrata.

U prvoj tvrdnji Platon izražava staru narodnu mudrost kako je u svemu početak vrlo važan i kako od njega u dobroj mjeri ovisi ishod. Isto vrijedi i za odgoj kad se pred sobom ima mlada i nježna bića koja se po prvi put sučeljavaju s onim što se od njih očekuje i traži da bi mogla dobro funkcionirati u društvu odraslih. Platon, dosljedan sebi i svom konceptu »svijeta ideja«, izražava odlučnost da je upravo to vrijeme jedinstvena prilika za oblikovanje odgajanika prema preegzistentnoj ideji kao idealu kojemu ona trebaju težiti i ličiti. Pritom, a budući da se radi o djeci, dobro je koristiti se pričama koje su najbliže njihovoj svijetu shvaćanja i izražavanja kako bi se »oblikovalo« njihove duše prema predpostojem idealu što živi u svijetu ideja. Pritom poistovjećuje funkciju ruku s ulogom priča vezano za dva različita »predmeta« kojima su oni namijenjeni. Ono što čine ruke kad je u pitanju tjelesno: oblikovanje, modeliranje, dotjeravanje, uljepšavanje, to isto čine priče kad je riječ o duhovnom svijetu. Zato je Platonu vrlo važno koje i kakve priče. Nije, naime, sklon k tome da svaka priča može biti ujedno i odgojna. Naprotiv! Tu je nužna selekcija (Platon, 2000, 377d-378d).

Obzirom na taj sadržaj koji se nadalje oslanja na grčku riječ *ἰδέα* (lik, pojava lice, vanjski izgled), Nijemci imaju pojam 'Bild' (slika) a onda iz njega izveden 'Bildung' (obrazovanje), tj. *načiniti prema slici*. Kao takav vrlo dobro izražava grčku izvornu misao. Hrvatski pojam bi mogao stvoriti zabunu jer se prevodi s 'obraz', odnosno, 'obrazovanje' što zacijelo ima veze s izvornikom ali ne upućuje odmah na njegovo iskonsko značenje. Grčki a i njemački izraz u sebi nose odnos umjetnika prema slici, a kipara prema kipu, kao onih koji stvaraju prema normativnoj slici, ideji, tipu, što lebdi u njihovoj svijesti. Zbog toga, a vezano za hrvatski pojam 'obrazovanje', postoje opravdane dvojbe kad ga se forsira kao nadomjestak za *odgoj* budući da je posljednji u našoj suvremenoj povijesti poprimio značenja koja znatno odudaraju od onih iskonskih, dok *obrazovanje* nije imalo tu nesreću. Međutim *obrazovanje*, barem na prvi pogled, ne sadrži i ono što znači kod Platona te općenito u grčkom, a kod nas je uz to jako konotirano s intelektualnim uzdizanjem pojedinca, njegovom informiranosti, naobrazbom, a što je tek jedan, premda vrijedan aspekt onoga što grčka tradicija podrazumijeva pod odgojem. Kad bi pojam obrazovanja na hrvatskom značio razmišljanje o pravoj biti odgoja u cijelosti (Jaeger, 1989, 13), onda ne bi bilo dvojbe oko njegove upotrebe kao istoznačnice za odgoj u pojedinim situacijama.

Grčko razmišljanje o odgoju stalno drži pred očima čovjekovu cjelovitost tako da se ne daje apsolutna prednost jednoj pred drugom

»odgojnom komponentom«. Tako kod Grka postoje čovjekoliki bogovi kao odraz ljudskog nastojanja za vlastitom cjelovitošću i savršenstvom (Platon, 2000 377d-e);⁸ dominiraju čovjekovi likovi u grčkoj plastici, slikarstvu, filozofiji, kozmologiji, poeziji, politici, da bi ga se predstavilo kao uzvišenu vrijednost. I grčka politička ideja koncipira državu kao čovjekova oblikovatelja što dodatno ukazuje na osjetnu antropocentričnost životnog osjećaja, a Grka predstavlja kao antropoplasta (Jaeger, 1989, 13) što će reći da je posebno grčko duhovno svojstvo *humanitas* u smislu »odgajanja čovjeka za njegov stvarni lik, za ono što zapravo znači biti čovjek« (Gellius, 2003, 18) i što se apsolutno poklapa s pojmom i praksom *paideia* koja ne polazi od pojedinca kao takvog, nego od njegove ideje. Iznad čovjeka kao bića postoji čovjek kao ideja i takvim su ga vidjeli grčki odgajatelji, umjetnici, istraživači pa je kao ideja na svoj način bio obvezatan za sve, odnosno kao obvezujuća slika cijele vrste.

Da ne bi bilo zabune, grčka slika o čovjeku nije nekakva utvara niti je locirana izvan prostora i vremena. Naprotiv! Riječ je o živoj formi koja je izrasla iz zajednice i stalno je podložna promjenama skupljajući u sebi sudbine svih unutar zajednice, ali i pojedine stupnjeve njihova razvoja. Zato bi bilo pogrešno shvaćanje onoga što je rečeno o grčkom odgoju kao normativnom ako bi se pod tim podrazumijevala okoštalo i definitivnost.⁹ No, postoji u grčkoj tradiciji nešto što je stalno, trajno, iskonsko, izvorno, što u svakoj individualnosti ostavlja svoj trag ali ne i konačnu zaokruženost. Upravo zato pruža dovoljno prostora i za drugo, drukčije, dodatno, novo, individualno, što će reći da grčko stvaralaštvo nosi u sebi obilježja povijesnog rasta pojedinca, njegove promjene i vremenske situacije u kojima je nastajalo. To kao »uzorak« nastajanja i promjena vrijedi čak i u trenutku kad Grčka prestaje egzistirati kao država, a Grci kao pripadnici specifične državne tvorevine – naime, u vrijeme rimskog osvajanja kad prestaju postojati vlastiti državni okviri, a jedino je još ostala uspomena, sjećanje, tradicija.¹⁰

⁸ Kada je riječ o nadmetanjima i svađi među bogovima, što je često puta slučaj kod Homera, mladi grčki mislioci smatraju da te primjere treba izbjegavati u dječjem odgoju.

⁹ U Grčkoj nije bilo mjesta za petrificiranje bilo čega. Tu sve diše, sve se mijenja, sve se usavršava, sve teži ka svojoj idealnoj slici i svom uzoru koji je po sebi nedostižan pa kao takav povod za stalno usavršavanje i vječiti nemir.

¹⁰ U tom vremenu je nastala ona famozna tvrdnja koja ostavlja dovoljno nade i kad se čini da je zavladao beznađe: *Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio*. (Grčka pokorena oružjem, pokorila je osvajača te je agresivnom Laciju nametnula umijeća.)

Uz to je grčko duhovno ozračje učinilo da su se individua i zajednica međusobno nadahnjivali, podupirali, promicali i čuvali. Nije ni čudo kad je država bila »savršeno dobra« (Platon, 2000, 427e), osnovana onako kako to treba, a uz to je imala i druge atribute: »mudra, hrabra, trijezna i pravedna« (Platon, 2000, 427e). U tom ozračju bilo je zapravo nemoguće zamisliti pojedinca koji bi bio otuđen od države kao i državu koja ne bi skrblila za svoga građanina. Drugim riječima, građani u državi nisu gledali superstrukturu koja bi ih kočila, ograničavala, ugnjetavala, premda država, naročito ona na čijem čelu nisu stajali adekvatni ljudi, nije uvijek i na svakom mjestu uzvraćala istom mjerom. Zauzetost državom kao ciljem išla je kod Grka do te mjere da se žrtvovalo vlastiti život za njenu dobrobit ne gledajući pritom izravnu korist ali, općenito govoreći, ni država nije doživljavala svoje građane kao puki trošak i prijatnju. Naprotiv! Život polova ove jedne te iste stvarnosti produbljava je i oplemenjivala *humanitas* kao bitni cilj i razlog postojanja obaju faktora tako da 'biti čovjek' u tom okruženju nije bilo ništa drugo do li manifestiranje ljudske društvene a samim tim i političke dimenzije (Jaeger, 1929, 38ss) kao skrbi za zajedničko dobro, pa i uz maksimalnu žrtvu ako je to bilo potrebno.

Za razliku od njena daljeg i bližeg okruženja, gdje su vođe, carevi, kraljevi smatrani bogovima ili u najmanju ruku božjim sinovima,¹¹ grčki vođeći ljudi nisu pretendirali biti božji poslanici, pomazanici, mesije, proroci, a najmanje bogovi, nego puno skromnije i prizemljenije – učitelji svoga naroda,¹² promicatelji i oblikovatelji njegovih ideala sinkronizirajući koliko je to bilo moguće konkretne ljudske osobnosti s onom iskonskom, u ljudskom duhu zabilježenom, idealnom slikom i modelom, kako bi između ideala i njegove utjelovljenosti bilo što manje raskoraka. Posebno su pritom bile vrednovane tri funkcije grčkih vođećih ljudi: pjesnička, državnička i ona mudraca,¹³ a predstavljale su poželjni ideal svakog onog tko se želio baviti presudnim pitanjima za kvalitetu življenja zajednice. Nije onda ni čudo da je u antičkoj Grčkoj sinkroniziranost *osjećaja* što ga je oplemenjivalo pjesničko umijeće, *državničke vještine* koja se stvarala dugogodišnjom praksom i uz asistenciju vođenja zajedničkih poslova te ljudske *mudrosti* stečene kroz

¹¹ Mezopotamija, Egipat, Perzija, a kasnije i Rim.

¹² Takvim ih barem predstavljaju starogrčki epovi što ih tradicija pripisuje Homeru: *Ilijada* i *Odiseja*.

¹³ Na tom profilu državnika insistiraju Platon i Aristotel u različitim svojim spisima i djelima, a najreprezentativnije od njih je Platonova *Država*.

kvalitetnu naobrazbu i u poštenju dugotrajno življenom životu, bila gledana kao vrhunac otjelovljenosti πολιτικός-a (Platon, 2008c), tj. državnika koji i danas za mnoge političare ostaje nedosanjani san, a za one koji su se umorili ili iznevjerili taj plemeniti poziv, puka iluzija čija jeka iz prošlosti tek sumorno oplahuje obale našeg suvremenog življenja.

Uočavajući opće i općevažice kao najintimniju bit svega što egzistira i kao poveznicu različitosti koje u konačnosti vodi sve ka jednom, kao što je i mnoštvo uostalom nastalo iz jednoga,¹⁴ Grci su postojanje toga ‘zakona’, ‘načela’, pripisali božanskoj mudrosti, samom Bogu, pa je i sva ona djelatnost koja se zasnivala na tome, time se bavila i k tome vodila, a odgojna je zacijelo tu zauzimala eminentno mjesto, doživljavana kao božanska a koja je zbog svega toga grčko duhovno stvaralaštvo učinila posebno velikim u očima vlastitih ljudi ali i onih pojedinaca, grupa, naroda koji su se kroz povijest nadahnjivali na grčkoj duhovnoj misli. Tako su grštvo i grština postali privilegiranim mjestom pedagoškog nadahnuća i odgojnog djelovanja, odnosno odgojnom veličinom koju je, barem što se tiče zapadnoeuropskog kulturnog kruga, teško pronaći sličnu a još manje veću u krilu čovječanstva.

Bilo bi iluzorno u grčkom stvaralaštvu najranijeg razdoblja tražiti usustavljeni proces obrazovanja. To bi značilo da su oni već imali pedagogiju kao zasebnu znanost koja bi promišljala pedagoško djelovanje. Toga nije bilo nigdje drugdje u svijetu pa ni kod Grka, ali ono što je ipak kod Grka postojalo, a za odgoj je bilo presudno, je *idealna slika o čovjeku*¹⁵ stvarana u to vrijeme, a nadahnjivala je sve oblike njihove *umjetnosti* pa je kao takva bila ogledalom onog najidealnijega što je priželjkivao grčki duh i odrazom njegovih najintimnijih aspiracija. Primjerice, bez onog mnoštva najrazličitijih kipova koji su stajali u Olympiji i posvuda u Grčkoj a iz kojih je zračio ideal grčkoga čovjeka, bilo bi nemoguće razumjeti *agona* Pindarove pobjedničke pjesme¹⁶ koji je zaokupljao grčku maštu. Pa i sama oličenja bogova svojevrsna

¹⁴ U to vrijeme ta je svijest znatno raširenija od granica Helade pa i njenog utjecaja. Svoje najplodnije tlo našla je u hinduističkom viđenju koje seže duboko u povijest čovječanstva, tamo negdje sve do 2500 godina prije Krista, jasno uz različite naglaske i različiti intenzitet ovisno o vremenu i kraju.

¹⁵ Ona je odražavala dva aspekta poželjnosti. S jedne strane to je bilo ‘lijepo’ (καλός), kao maksimalno sinkronizirani sklad postojećeg, a s druge čestitost, hrabrost, duševnost (αγαθός) s mnogim svojim dodatnim varijantama.

¹⁶ Pindar (522. ili 518. – nakon 446. pr. Kr.) kao lirski pjesnik u svojim raznovrsnim pjesmama naveliko slavi natjecanje, borbu (ἀγών), a onda i pobjednike koji iz nje izlaze kao slavljenci zbog svojih vrlina i vještina.

su projekcija čovjekove veličine, njegova dostojanstva, tjelesne i duševne ljepote.¹⁷

Koliko god je umjetnost u grštvu imala tu uzvišenu antropološku ulogu, ona nije bila glavnim nositeljem njegove paideije, onoga, naime, od čega je, iz čega, i za što živio grčki čovjek. Kod Grka je postojalo još nešto glasnije i govornijije od same djelatnosti kipara, graditelja i slikara koji su oblikovali materiju. Bili su to njihovi pjesnici, glazbenici, govornici, filozofi i državnici koji su pak oblikovali ljudski duh,¹⁸ odnosno svojim djelima uprisutnjivali sve ono što je čovjeka činilo krunom stvorenoga. Glazbenik je išao za tim da oplemeni čovjekov osjećaj, pjesnik da uzdigne njegov smisao za lijepo, govornik se u početku trudio oko toga da riječ učini moćnom u obrani ljudskih pravica, filozof da dopre do onog zajedničkog što je povezivalo sve što postoji, do 'logosa', odnosno 'nomosa', dok je državnik kao vrška svih profesija išao za tim da učini zajednicu funkcionalnom u svim njenim dijelovima.¹⁹ Tako su profesije u grštvu bile prilika boljitka cijelog naroda i skrbi za državnu zajednicu, a sredstva su ton, riječ, ritam, harmonija u smislu oblikovnih snaga duše budući da je za paideiju, cjelovitu ljudsku formaciju, presudno ono djelatno, a što je kod obrazovanja ljudskoga duha važnije nego kod agona.²⁰

Nešto drugo vrijedi za herojski ep iz kojeg je odgojna snaga svom silinom prelazila na sveukupno pjesništvo. On je bio rasadište onog najplemenitijeg što je smislio grčki genij i ishodište istoga na sva književna područja tako da bi bilo bespredmetno tražiti grčko obrazovanje u nečemu što bi se zvalo njegovom sustavnom poviješću budući da takva kao zasebno vrelo ne postoji. Ono što bi trebala sadržavati takva povijest u bitnom se zapravo nalazi u starogrčkoj literaturi koja je najbolji primjer oličenja grčkih odgojnih ideala. Drugim riječima, što nije nikakvo čudo, ne postoji kod Grka zasebna i sustavna odgojna predaja u pisanom obliku²¹ koja bi bila vrijedna spomena, nego su *pjesništvo* i

¹⁷ Grčki govor o bogovima u mnogočemu je govor o idealnom čovjeku, kao što i sama Biblija u mnogim svojim dijelovima nije čovjekov govor o Bogu koliko božji o čovjeku.

¹⁸ Ta slika čovjeka posebno je prisutna u djelima sokratovaca, nadalje onima Platona, pa i u Aristotelovoj filozofskoj misli.

¹⁹ Vrhunac te misli koja se dugo provlačila kroz povijest njihova filozofskog promišljanja svakako je Platonovo djelo *Država* ali i *Državnik*.

²⁰ Kod agona, savršena grčkog borca, ipak su u prvom planu bile tjelesne vještine, lukavost koja se znala dovinuti do nepredvidivih i neočekivanih vještina.

²¹ Bilo bi to jednako postojanju odgojne znanosti kao posebno strukturiranog načina ljudskog mišljenja evidentiranja svega onoga što je vezano uz odgoj i obrazovanje a što će u ljudskom rodu nastati tek nekoliko milenija kasnije.

umjetnost nešto gdje se mogu pronaći vrijedni odgojni elementi pa se grčki odgoj i obrazovanje iz tog davnog vremena mogu percipirati tek kroz idealnu sliku čovjeka koju su Grci u tim umijećima stvarali desetljećima i stoljećima a bila je marno prenošena s koljena na koljeno.²² Tako istraživanje antike, u ovom slučaju one grčke, znači posezanje u neiscrpnu riznicu znanja i obrazovanja kako bi se iznova razotkrili *sadržaji* koji su preživjeli sve povijesne perturbacije i pokazali se bitnim za odgajanje čovjeka u svim povijesnim razdobljima, kao i posezanje u svijet idealnih *uzora* bez kojih je bio nezamisliv tadašnji odgoj, ali i danas ako ih se ne shvaća kao »objekte« pukog imitiranja, nego kao nadahnuće u konkretnoj situaciji da bi ju se živjelo punim plućima i svjedočilo integritet i dostojanstvo ljudske osobe pa i u trenucima krize i potresa pojedinih kultura te nužne provjere njenih temelja. Na taj način istraživanje starinarstva nije nikakav egzibicionizam nego povratak na bistra vrela gdje su se počeli kristalizirati presudni sadržaji za zapadnoeuropsku kulturu, a u sklopu njih i oni odgojni.

U povijesnom naslijeđu postoje, dakle, vrijednosti koje trajno čuvaju svoju svježinu, snagu, ljepotu i duboki humanistički smisao usprkos njihovoj dugovjekovoj protegnutosti kroz povijest (Clarke, 1959; Curtis, 1963; Snyders, 1965; Pausanias, 1989). Proučavanje i poznavanje čovjekovih stvaralačkih napora pokazalo je da je zakon sveopćeg napretka imanentno vezan za potrebu sve veće i sve dublje spoznaje čovjekova mjesta u svijetu i odraza svijeta na njega. Grčka antička kultura potvrđuje osnovanost tih premisa i svojim gotovo neiscrpnim sadržajem otkriva opći i neprolazni značaj svega onoga što je stvorio grčki duh u umjetnosti, književnosti, znanosti, filozofiji, pedagogiji, pravu, etici itd.²³ U najširem smislu riječi, grčka kultura već vjekovima privlači pozornost kako stručnjaka tako i amatera. Proučavanje i tumačenje njenog sadržaja postalo je predmet zanimanja cijelog niza znanstvenih disciplina, gotovo svakog iole obrazovanoga čovjeka. Tako ni zapadnoeuropska pedagogija koja vidi svoje početke u antici, naročito onoj grčkoj i rimskoj, nije mogla u tom smislu stajati po strani, nego se poput drugih znanosti i ona počela vraćati svojim izvorima i svojim korijenima (Bühler, 1947; Castle, 1965; Harder, 1962; Lechner, 1933; Chamoux, 1967; Heidegger, 1947; Nilson, 1955; Popplow, 1960). Nova otkrića

²² Kao najstariji pisani spomenici te vrste zacijelo su Homerovi spjevovi.

²³ U zapadnoeuropskoj povijesti postojala su cijela stoljeća koja su gledala svoj smisao u povratku na »klasične«, bolje rečeno, grčke izvore, smatrajući to najboljim rješenjem za neke svoje probleme. Usp. Barclay, 1959; Ballauff, 1966.

i tumačenja nemirnih i bogatih tokova života drevnoga svijeta predstavljaju osvježenje suvremenog življenja najvišim misaonim i umjetničkim ljepotama antičkih Grka čija je opčinjenost takvim sadržajima bila njihova najveća vrlina. Taj je trend na području pedagogije svojevremeno snažno zahvatio i naše krajeve. Prava je šteta što se u tome pravcu nije išlo dalje, nego se negdje u prvoj četvrti dvadesetog stoljeća jednostavno zaboravilo na tako važno vrelo pedagoškog razmišljanja. Postojali su tome kojekakvi razlozi, a ovdje ne bi bilo najprimjerenije da ih navodimo, nego ćemo, ne gubeći više vrijeme, pokušati uhvatiti korak s ostalima u Europi nadovezujući se na misao naših predaka. Evo što na tu temu kaže u zanosu, pa stoga i nešto manje kritično i slabije povijesno utemeljeno, ali dovoljno inspirativno, Ljuboje Dlustiš:

»Daroviti i radini, bistroumni i smioni grčki narod prvi je dostigao nikad prije nedostignutu veličinu; njemu je kao nikojemu prije njega bilo dano prirodu obraditi i upodobiti, zamilovati je, živom joj voljom i stvaralačkom maštom zaći u suštinu, dušom je zadahnuti, u skladu i mjeri nazirati osnovne elemente svemu i svačemu, pa to svuda – i u vanjskom i nutrašnjem životu – opet i nalaziti i stvarati. Djelo i utakmica, bistar um i istančan ukus, snažna volja i neobuzdana smionost – to je suština grčkoga življa. Nalazeći najvišu nasladu u krasoti i vrlinama čovjeka išao je grčki narod za tim, da ih od mladosti u svoje djece razvije, pa se tako najprije kod njega razvio promišljen, određen uzvišenoj svrsi prilagođen uzgojni sustav, iz koga su ponikle i razvile se sve potonje uzgojne uredbe i sustav; u drevnim atenskim gimnazijama i akademijama imaju današnje naše gimnazije i velike škole svoje prve uzore.« (Dlustiš, 1907, 7–8)

Oslanjajući se o malobrojne napise na hrvatskom jeziku s konca devetnaestog odnosno početka dvadesetoga stoljeća, a koji se osvrću na to razdoblje no premalu su poznati u našoj suvremenoj javnosti (Folprecht, 1882; Milković, 1911; Štiglić, 1893; Dlustiš, 1907; Turić, 1813), treba posegnuti i za samim izvorom te obiljem strane literature te naravi (Jaeger, 1989; Marrou, 1977; Grassberger, 1971; Bohatta, 1895; Lechner, 1953; Smith, 1955; Johann, 1976; Joyal, Yardley i McDougall, 2008; Karras, 1981; Christes, 1988; Golden, 1990 itd.) kako bismo dali što bolji uvid u početke europskog promišljanja o odgoju, a u sklopu toga i onog hrvatskog, o onoj sferi pedagoškog usustavljanja koje će kasnija odgojna znanost prozvati glavnim predmetom istraživanja pedagogije kao znanosti i pedagoške prakse kao njene neposredne primjene.

Literatura

- Aeschylus (2003), *Sieben gegen Theben*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Aristophanes (2000), *Clouds*, Indianapolis: Hakett.
- Ballauff, Theodor (1966), *Philosophische Begründungen der Pädagogik. Die Frage nach Ursprung und Maß der Bildung*, Berlin: Duncker & Humboldt.
- Barclay, William (1959), *Educational Ideals in the Ancient World*, London: Collins.
- Joyal, Mark; Yardley, J.C.; McDougall, Ian (2008), *Greek and Roman Education*, Basingstok: Routledge.
- Bohatta, Hanns (1895), *Erziehung und Unterricht bei den Griechen*, Gütersloh: Bertelsmann.
- Bühler, Johannes (1947), *Die Kultur der Antike und die Grundlegung der abendländischen Kultur*, Stuttgart: Kröner.
- Castle, Edgar (1965), *Die Erziehung in der Antike und ihre Wirkung in der Gegenwart*, Stuttgart: Klett.
- Chamoux, François (1968), *La civilisation grecque al'epoque archaique et classique*, Pariz: Arthaud.
- Christes, J. (1988), »Gesellschaft, Staat und Schule in der griechisch-römischen Antike«, u: *Sozialmaßnahmen und Fürsorge. Zur Eigenart antiker Sozialpolitik*, Kloft, H. (ur.), Horn, Berger, str. 55–75.
- Clarke, Martin L. (1959), *Classical Education in Britain 1500–1900*, Cambridge: Martin Lowther.
- Curtis, Stanley James (1965), *History of education in Great Britain*, London: Univ. Tutorial Press.
- Dlusiš, Ljuboje (1907), *Uzgoj u drevnih Helena*, Zagreb.
- Folprecht, Franjo (1882), *Nešto o uzgoju djetce kod starih Grka i Rimljana*, Senj.
- Gellius, Aulus (2003), *Noctes Atticae*, Bamberg: Buchner.
- Grasberger, Lorenz (1971), *Erziehung und Unterricht im klassischen Altertum*, Würzburg: Stachel.
- Harder, Richard (1962), *Eigenart der Griechen. Einführung in die griechische Kultur*, Freiburg: Herder.
- Heidegger, Martin (1947), *Platons Lehre von der Wahrheit. Mit einem Brief über den »Humanismus«*, Bern: Francke.
- Jaeger, Werner (1925), *Antike und Humanismus*, Leipzig.
- Jaeger, Werner (1929), *Die geistige Gegenwart der Antike*, Berlin: De Gruyter.

- Jaeger, Werner (1989), *Paideia. Die Formung des griechischen Menschen 1–3*, Berlin–New York: de Gruyter.
- Johann, Horst-Theodor, ur. (1976), *Erziehung und Bildung in der heidnischen und christlichen Antike*, Darmstadt: Wiss. Buchges.
- Karras, Margaret (1981), *Kindheit und Jugend in der Antike. Eine Bibliographie*, Bonn: Habelt in Komm.
- Lechner, M. (1933), *Erziehung und Bildung in der griechisch-römischen Antike*, München: Hueber.
- Golden, Mark (1990), *Children and Childhood in Classical Athens*, Baltimore and London: Johns Hopkins University Press.
- Marrou, Henri Irénée (1977), *Geschichte der Erziehung im klassischen Altertum*, München: Alber.
- Mlković, Sjepan (1911), *Ob uzgoju i nastavi kod starih Grka i Rimljana*, Split.
- Nilsson, Martin Persson (1955), *Die hellenistische Schule*, München: Beck.
- Pausanias (1989), *Vodič po Heladi*, Split: Logos.
- Platon (2000), *Staat*, Düsseldorf: Artemis & Winkler, 2.
- Platon (2004), *Gorgias*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Platon (1979), *Fileb i Teetet*, Zagreb: Naprijed.
- Platon (1999), *Phaidon oder über die Seele*, Erlangen: T. Ebert.
- Platon (2008a), *Protagoras*, Düsseldorf: Artemis & Winkler.
- Platon (2008b), *Laws*, Oxford: Clarendon Press.
- Platon (2008c), *Politikos*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Platon 2003, *Nomoi (Gesetze)*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Popplow, Ulrich (1960), *Leibesübungen und Leibeserziehung in der griechischen Antike*, Schondorf b. Stuttgart: K. Hofmann.
- Smith, William (1955), *Ancient Education*, New York: Philos. Libr.
- Snyders, Georges (1965), *La Pédagogie en France aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris: Presses universitaires de France.
- Sophocles (2001), *Ajax*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Štiglic, Martin (1893), *Povijest pedagogike*, Zagreb: Kr. sveučilišne knjižare Fr. Suppana.
- Turić, Jure (1813), *Povijest pedagogije i odgajanja*, Zagreb.

PAIDEIA

The Old Greek Educational Form

Marko Pranjic

There are historic heritage values that permanently maintain their freshness, strength, beauty and profound humanistic sense in spite of their long-lasting spread throughout history.

Study and knowledge of man's creative efforts have shown that the law of general progress is imminently related to the need of growing and more profound notion of man's position in the world and its reflection on the man. Greek antique culture or paideia confirms the basis of these premises and with its almost unfailing content it reveals general and permanent significance of all the things created by the Greek spirit in art, literature, science, philosophy, pedagogy, law, ethics etc. In the broadest sense of the word, throughout centuries the Greek culture attracts attention of the experts as well of the amateurs. Studying and interpretation of its content has become the subject of interest of the wide range of scientific disciplines of almost every educated person at all. Consequently WestEuropean pedagogy which recognizes its beginnings in the Antique, especially in the Greek and the Roman Antique, could not stand aside, and like all other sciences it started turning back to its sources and its roots.

Key words: *Homer, paideia, formation, education, idea, character*